

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Ринкова економіка при розмаїтті її моделей, відомих світовій практиці, характеризується соціально орієнтованим господарством, яке доповнюється державним регулюванням. Значну роль як у самій структурі ринкових відносин, так і в механізмі їхнього регулювання з боку держави відіграє державний бюджет. Він — невід’ємна частина ринкових відносин і одночасно важливий інструмент реалізації державної політики. Виходячи з цього важливо добре знати природу державного бюджету, особливості його формування і функціонування, способи використання в інтересах ефективного розвитку суспільного виробництва.

Державний бюджет як одна з ланок фінансової системи України є економічною категорією і відображає грошові відносини, що виникають між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності і фізичними особами — з іншого, з приводу утворення централізованого фонду коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя і задоволення інших суспільних потреб. Через бюджет відповідно до Конституції України держава повинна мати можливість зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економічного і соціального розвитку.

Централізація коштів має важливе економічне і політичне значення, оскільки доходи, що мобілізуються в державному бюджеті, служать одним із головних знарядь втілення в життя державних заходів. Це дає можливість маневрувати коштами, зосередити їх на вирішальних ділянках економічного і соціального розвитку, здійснювати єдину економічну і фінансову політику на території України.

У розвинутих країнах світу державний бюджет не лише забезпечує акумулювання коштів, необхідних для фінансування державної машини, і використовується не лише для часткового перерозподілу доходів з метою підтримання сприятливого соціального клімату в державі, а й не меншою мірою для різноманітних форм впливу на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси для здійснення верховною владою відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення державної безпеки.

При переході економіки України до ринкових відносин державний бюджет зберігає свою важливу роль. Але при цьому змінюються методи його впливу на суспільне виробництво і сферу соціальних відносин. Тому він широко використовується для міжгалузевого і територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням рівня розвитку економіки і культури на всій території України. Нині через державний бюджет України в галузевому і

територіальному розрізах, а також серед окремих верств населення перерозподіляється близько 30% валового внутрішнього продукту.

Останніми роками спостерігається тенденція до зниження загального обсягу фінансових ресурсів, що перерозподіляються через державний бюджет. Але в умовах перехідної економіки провідна роль бюджету в перерозподілі фінансових ресурсів, як і національного багатства в цілому, є об'єктивною реальністю. Це зумовлено тим, що бюджет якраз і є тим інструментом, за допомогою якого здійснюється регулювання економічних процесів, чого не можна досягнути іншими методами, в тому числі й чисто ринковими.

Світовий досвід переконує, що з розвитком ринкових відносин роль держави в розподільних процесах має зростати, і бюджет у цьому плані є найдосконалішим засобом для здійснення державою вказаної функції. У більшості розвинутих країн світу через бюджет перерозподіляється від 30 до 50% валового внутрішнього продукту. Тому необхідно знайти виважені форми й методи цього перерозподілу, що в умовах України є одним із найважливіших завдань.

В умовах переходу до ринкових відносин кошти державного бюджету України повинні перш за все скеровуватися на фінансування структурної перебудови економіки, комплексних цільових програм, нарощування науково-технічних програм, прискорення соціального розвитку і соціального захисту населення. Таким чином, в умовах розбудови Української держави формування централізованого фонду коштів в Україні у належних обсягах є об'єктивно необхідним процесом.

Розглядаючи бюджет як економічну категорію, слід відзначити, що він є складовою грошових відносин, пов'язаних із розподілом і перерозподілом валового внутрішнього продукту і національного доходу України.

Без належної організації цих відносин відповідний обсяг бюджету сформувати неможливо. В Україні, економіка якої базувалася на командно-адміністративних методах управління, система бюджетних відносин мала недосконалий характер, тому що держава регламентувала зміст цих відносин без урахування інтересів виробника та населення. Такі відносини насамперед задовольняли кон'юнктурні інтереси адміністративно-управлінського апарату.

В умовах реформування економіки України, пов'язаної з функціонуванням різних форм власності, виникає потреба перегляду характеру і змісту бюджетних відносин. На сьогоднішній день виникають труднощі як із формуванням централізованого фонду коштів держави, так і з його використанням. Ці труднощі зумовлені недосконалістю законодавства України, традиційними, застарілими підходами організації бюджетних відносин. У такій ситуації командно-адміністративні методи управління повністю не вдалося усунути, а нові перебувають на стадії становлення. Зумовлено це повільним процесом реформування системи власності, що докорінно впливає на зміст розподільного і перерозподільного процесів в Україні.

Враховуючи наявність в Україні різноманітних ланок фінансової системи, яким відведена специфічна роль у розподільному процесі, бюджету повинно належати центральне місце. Це зумовлено тим, що через бюджет здій-

снюється розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту та національного доходу у всій його повноті, тобто між галузями матеріального виробництва, між виробничою та невиробничою сферами, між окремими ланками бюджетної системи та між окремими категоріями населення. Іншої ланки, яка б могла забезпечити у такому масштабі розподільні та перерозподільні процеси, у державі не існує.

Розглядаючи бюджет у системі фінансових планів, слід відзначити, що він посідає центральне місце. Це зумовлюється тим, що за допомогою бюджету як центральної ланки фінансової системи повинно здійснюватися забезпечення всіх розподільних і перерозподільних процесів в Україні.

В умовах розбудови Української держави реалізація специфічних завдань потребує нетрадиційних підходів до розробки бюджетного механізму. З економічної точки зору під бюджетним механізмом слід розуміти сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації і використання бюджетних коштів. Бюджетний механізм повинен виступати як реальне втілення основ бюджетної політики, відображати конкретну спрямованість бюджетних відносин на розв'язання економічних і соціальних завдань на відповідному рівні розвитку держави, а також включати широке коло дійових важелів, за допомогою яких держава здійснювала б розподільні і перерозподільні процеси. В умовах переходу до ринку ці важелі повинні бути систематизовані в підсистеми бюджетного механізму, які б включали в себе: розробку законодавчих та інших нормативних документів, що стосуються бюджету, бюджетного планування, бюджетного регулювання, бюджетного нормування, бюджетного фінансування, внутрібюджетного розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, економічного стимулювання, економічного санкціонування; бюджетну звітність; бюджетний контроль тощо.

Тому головні завдання бюджетної політики України в умовах поглиблення ринкових реформ полягають у тому, щоб:

- скоротити непродуктивні витрати бюджету на державні дотації окремим галузям матеріального виробництва;
- зміцнити дохідну базу бюджету за рахунок удосконалення системи оподаткування і зміцнення контролю за повнотою сплати податків;
- створити систему дійового фінансового контролю за ефективним і цілеспрямованим використанням державних видатків;
- посилити контроль за розміром державного боргу.

Державний бюджет завжди був важливим інструментом впливу на розвиток економіки. При переході на ринкові відносини державний бюджет не може і не повинен поступитися своєю роллю. Однак останніми роками відбувається тільки зміна методів бюджетного впливу на виробництво. Цій зміні покликана служити наявна кардинальна реформа бюджетних відносин.

Така зміна мала б забезпечуватися з допомогою науково обгрунтованої бюджетної стратегії і тактики.

Бюджетна стратегія повинна визначати основні напрямки бюджетної політики України на перспективу, а бюджетна тактика — методи її реалізації.